

De Amerikanisering van de Nederlandse krijgsmacht

dr. C.M. Megens

Inleiding

Drie jaar geleden werd met tal van festiviteiten het begin van de Marshall-hulp in 1947 herdacht. Zo vond op 28 mei 1997 in aanwezigheid van president Clinton een officiële herdenkingsplechtigheid plaats in de Ridderzaal. Er waren tentoonstellingen en andere culturele activiteiten en er verschenen nieuwe publicaties waarin de betekenis van het Marshall-plan werd belicht. Deze maand is het precies vijftig jaar geleden dat Nederland en de Verenigde Staten een verdrag tot wederzijdse militaire bijstand afsloten. Die herdenking zal zonder enig ceremonieel vertoon voorbij gaan. Het militaire hulpprogramma spreekt immers veel minder tot de verbeelding dan de Marshall-hulp.

Ook in de jaren vijftig was er weinig aandacht voor de militaire steun die Nederland kreeg. Zeer tot ongenoegen van de Amerikanen overigens, die vonden dat de publiciteit zeer te wensen overliet. Slechts een enkele keer werden militaire voertuigen in een parade getoond of werd vanuit de Nederlandse overheid getracht bij de media belangstelling te wekken voor de militaire goederen die ons land ontving. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de aankomst van het eerste schip,

de Empire State, die begin mei 1950 in de haven van Rotterdam arriveerde, met aan boord 450 ton militaire goederen. Het schip werd aan de kade van Rotterdam verwelkomd door de minister van Oorlog en Marine, W.F. Schokking, die zijn dank uitsprak voor de Amerikaanse ondersteuning van de Nederlandse defensie. Hij tekende daarbij aan dat Nederland zelf de bereidheid zou moeten tonen zich opofferingen te getroosten voor een krachtdadige verdediging.

Op basis van het verdrag zou Nederland in de daaropvolgende jaren vele scheepsladingen militaire goederen ontvangen, met een geschatte waarde van in totaal bijna 4500 miljoen gulden. In beperkte mate verleenden de Amerikanen tevens steun bij de opbouw van de defensie-industrie in Nederland. De Amerikaanse militaire hulp heeft een zwaar stempel gedrukt op de wederopbouw van de Nederlandse krijgsmacht. De instroom van grote hoeveelheden modern Amerikaans materieel, de daarmee gepaard gaande training en opleiding en de adviezen van de Amerikaanse militaire missie leidden tot een Amerikanisering van de Nederlandse krijgsmacht. In deze bijdrage zal aan de orde komen op welke manier dat gebeurde.¹ Het Amerikaanse hulpaanbod was een uitvloeisel van het Noord-Atlantisch Verdrag dat in april 1949 tot stand was gekomen. Het was bedoeld om de bondgenoten te ondersteunen bij de uitbouw van de defensie van het West-Europese vasteland. Als tegenprestatie eisten de Amerikanen dat de bondgenoten zelf vol-

doende geld en middelen ter beschikking stelden en hun defensievoornemens afstemden op de doelen die de NAVO vaststelde. De Amerikanen maakten met alle bondgenoten afzonderlijke afspraken over de omvang, de aard en de vorm van de militaire hulp. Tijdens die onderhandelingen moesten nationale defensie-inspanningen, NAVO-prioriteiten en Amerikaanse wensen met elkaar in overeenstemming worden gebracht. Onderzocht is op welke wijze Nederland gebruik heeft gemaakt van de onderhandelingsruimte om nationale prioriteiten te realiseren.

De opbouwplannen in een notendop

In de eerste naoorlogse jaren was alle aandacht uitgegaan naar 'het herstel van rust en orde' in Indonesië. Voor de krijgsmacht betekende de uitzending van grote aantallen militairen in alle opzichten een zware belasting. Vooral voor de landmacht gold dat er geen ruimte was voor de opbouw van de defensie van het Nederlandse grondgebied naast de inspanningen die de strijd in Indonesië met zich meebracht. Aan geoefende manschappen waren medio 1948 slechts 3000 man territoriale troepen in Nederland aanwezig en het Nederlandse grondgebied was derhalve praktisch onverdedigd. De ministers reageerden geschrokken toen dit punt in de ministerraad aan de orde kwam, maar wezen de gevraagde uitbreiding van, onder meer, de luchtverdediging als te duur van de hand. →

¹ Dit artikel is gebaseerd op mijn proefschrift *American aid to NATO allies in the 1950s. The Dutch case*. Thesis Publishers, Amsterdam, 1994. Met uitzondering van een enkel citaat zijn in deze bijdrage geen verwijzingen naar specifieke bronnen opgenomen; daarvoor verwijs ik graag naar het boek.

In de loop van de drie daaropvolgende jaren werd herhaaldelijk in het kabinet gediscussieerd over de opbouw van de Nederlandse defensie. De plannen die de Generale Staf ontwierp voor de vorming van een legerkorps van drie divisies konden niet op de instemming van het kabinet rekenen. Met name minister-president W. Drees en de minister van Financiën, P. Lief tinck, vonden de plannen van de militaire top veel te ver gaan en de financiële consequenties van de voorstellen onacceptabel. De repatriëring en demobilisatie van de troepen uit Indonesië zouden nog enkele jaren op de begroting drukken.

Op materieelgebied bestonden grote tekorten en er was een grote behoefte aan beroepspersoneel dat in staat was om nieuwe lichten dienstplichtigen op te leiden en de Indië-veteranen bij te scholen. De hoge kosten die de aanschaf van nieuw materieel met zich meebracht en het gebrek aan

kader noopten tot een geleidelijke opbouw van het leger, aldus de minister van Oorlog en Marine, W.F. Schokking. Daarmee kon hij de bezwaren die bij de overige ministers leefden echter niet geheel ondervangen. Zij waren van mening dat de landmacht niet in staat moest worden geacht op korte termijn grote sommen geld goed te besteden omdat de organisatie veel gebreken vertoonde en de efficiëntie te wensen overliet. Behalve over de hoogte van het defensiebudget was men het oneens over de duur van de dienstplicht en de inzet van de Indië-veteranen.

De onenigheid tussen het kabinet en de militaire top leidde tot een impasse. Die veroorzaakte op zijn beurt veel wrevel bij de Tweede Kamer, die de regering besluitenloosheid verweet. Hoewel de volksvertegenwoordigers erkenden onvoldoende inzicht te hebben in de beleidsvoornemens

van defensie, besloten de kamerleden de plannen van de Generale Staf het voordeel van de twijfel te geven. De kritiek van de Tweede Kamerleden leidde in het najaar van 1950 tot het aftreden van minister Schokking. Tegelijkertijd besloot het kabinet als reactie op het uitbreken van de Korea-oorlog het defensiebudget te verhogen.

De verhouding met de militaire top verbeterde echter niet. De verwijten richtten zich allereerst op de Chef van de Generale Staf, generaal H.J. Kruls, die beticht werd van eigenmachtig optreden. In internationaal militair overleg ging hij akkoord met defensieplannen die een veel groter aandeel voor Nederland behelsden. Dat wekte de woede van minister Lief tinck, die dergelijke toezeggingen onaanvaardbaar vond. De ministers verweten Kruls ook dat hij het ene na het andere plan presenteerde zonder dat hij erin slaagde intern orde op zaken te

Afb. 1 Militaire parade in Amsterdam, 30 april 1953. Met 4.250 personen, 166 vliegtuigen en 512 voertuigen was dit de grootste parade die ooit in Nederland is gehouden (Bron: Enclosures to despatch The Hague 1226)

stellen. Zijn publieke optreden, waarbij hij zijn eigen opvattingen hardop verkondigde en zijn minachting voor politici niet onder stoelen of banken stak, wierp nog eens olie op golven. Zijn ontslag in januari 1951 was dan ook onvermijdelijk. Een dag later bood het kabinet zelf zijn ontslag aan naar aanleiding van de Nieuw-Guinea kwestie.

Tijdens de kabinetsformatie die daarop volgde werden eindelijk knopen doorgehakt en werd besloten tot een substantiële verhoging van het defensiebudget. Voor de periode 1951-1954 werd 6 miljard gulden uitgetrokken voor defensie. Het jaarlijks bedrag van f 1500 miljoen betekende bijna een verdubbeling van de begroting. De defensie-uitgaven vormden tot 1960 dan ook de grootste post op de Rijksbegroting. In maart 1951 presenteerde de nieuwe minister van Oorlog, C. Staf, een defensienota die een nieuw, meerjarig opbouwplan voor de landmacht bevatte. De vorming van de aan de NAVO reeds toegezegde vijf divisies stond daarin centraal. Voor de luchtmacht en de marine werden de plannen in deze nota eveneens vastgelegd, maar voor deze krijgsmachtdelen behelsde de nota minder ingrijpende wijzigingen. Vanaf het begin was duidelijk dat Nederland zich veel inspanningen zou moeten getroosten om de beleidsvoornemens te realiseren, en de Amerikaanse hulp betekende een welkome en in sommige opzichten ook noodzakelijke ondersteuning.

Jagerbommenwerpers voor de luchtmacht

De Nederlandse regering was direct na de Tweede Wereldoorlog begonnen met de aanschaf van overtollige Britse vliegtuigen. Deze waren bedoeld ter vervanging van het materieel dat voor het merendeel al in de eerste oorlogsdagen verloren was gegaan. Tijdens de oorlog was nauwe samenwerking ontstaan met de Engelsen en de keuze voor Brits materieel lag daarom voor de hand.

Ook de opleiding van de vliegers vond in eerste instantie in Engeland plaats, maar werd na 1945 in Nederland snel ter hand genomen. Luchtverdediging had de eerste prioriteit bij de opbouw. In 1948 deden de eerste straaljagers hun intrede in de luchtmacht, de Gloster Meteor Mk.4.

Ook België schafte dezelfde toestellen aan, waardoor de internationale samenwerking op het terrein van de luchtverdediging werd vergemakkelijkt. De samenwerking met de Belgen leidde ook tot de bouw van een verbeterd type Gloster Meteors in licentie bij Fokker. De eveneens in licentie vervaardigde Rolls-Royce Derwent motoren werden geleverd door de Belgische FN-fabriek. Het contract voorzag in de bouw van 150 vliegtuigen voor Nederland en een zelfde aantal voor de Belgen. De Amerikanen steunden deze plannen door dollars ter beschikking te stellen voor de aankoop van machines. Met de Gloster Meteors werden de eerste dagjagersquadrons opgericht.

In het luchtmachtbouwplan 1951 was eveneens voorzien in de oprichting van zes squadrons tactische jagerbommenwerpers, ieder bestaande uit 25 jagerbommenwerpers. Deze eenheden waren bestemd voor offensieve taken en dienden tevens luchtsteun te bieden aan de grondstrijdkrachten. Alle vliegtuigen voor deze squadrons zouden door de Amerikanen in het kader van het militaire hulpprogramma ter beschikking worden gesteld. De Amerikanen kozen daarvoor de Republic F-84E Thunderjet. De eersten werden reeds in juli 1951 overgedragen waarmee op Volkel de eerste tactische squadrons werden uitgerust.

De eerste toestellen waren afkomstig uit opslagplaatsen in Europa en de Verenigde Staten en vertoonden nogal wat mankementen. Amerikaanse technici hielpen op Volkel met het opknappen van het materiaal. In 1952 en 1953 volgden nog ongeveer 200 toestellen waarmee in hoog tempo nieuwe squadrons werden gefor-

meerd. Deze jagerbommenwerpers waren afkomstig uit Amerikaanse mobilisatievoorraden en feitelijk al verouderd op het moment dat ze geleverd werden. Vanaf 1955 werden alle Thunderjets vervangen door een nieuw model jagerbommenwerper, de F-84F Thunderstreak. Van de 204 toestellen die de Nederlandse luchtmacht ontving waren er 24 speciaal uitgerust als fotoverkenningsvliegtuigen.

Het Commando Tactische Luchtmacht werd vanaf de oprichting Amerikaans georiënteerd. Niet alleen het materieel en het daarvoor benodigde onderhoud droeg daaraan bij, ook de training en opleiding van de vliegers vond grotendeels plaats onder Amerikaanse supervisie. Voor het onderhoud van de Amerikaanse toestellen werd in Gilze-Rijen een apart depot ingericht, terwijl de eigen onderhouds- en bevoorradingsdienst op de vliegbasis op Amerikaanse leest werd geschoeid. Het Amerikaans team in Volkel adviseerde daarbij. Zij ondervonden bij hun werk, naar eigen zeggen, veel weerstand en onbegrip. De Nederlanders bezaten te weinig kennis van zaken op het terrein van organisatie, hadden onvoldoende oog voor efficiëntie en ontbeerden managementkwaliteiten. Deze klachten kwamen niet alleen van de Amerikanen die op Volkel waren gestationeerd. In andere bewoordingen en met andere voorbeelden geïllustreerd vinden we dezelfde verwijten terug in de rapporten van andere Amerikaanse trainingsteams. De snelle opbouw van de luchtmacht noopte tot uitbreiding van het aantal centrale magazijnen en werkplaatsen. Ook uit de vele fusies en reorganisaties die later plaatsvonden, mogen we mijns inziens afleiden dat de logistieke organisatie aan het begin te wensen over liet.

De Amerikanen verleenden hun NAVO-bondgenoten eveneens steun in de vorm van training en opleidingen. Voor de Nederlandse luchtmacht was deze vorm van hulp uitermate belangrijk, omdat de opleidingsfaciliteiten hier te lande tekortschoten.

Al op 29 mei 1950 vertrokken de eerste vliegers naar de luchtmachtbasis Randolph in Texas voor hun opleiding tot jachtvlieger. Meer dan de beide andere krijgsmachtdelen profiteerde de luchtmacht van het Amerikaanse aanbod. Alle piloten die de jagerbommenwerpers zouden vliegen werden in de VS opgeleid. In totaal doorlie-

de Nederlanders dan ook een uitstekend gebruik van de geboden mogelijkheden, zo meende de Amerikaanse militaire missie in Den Haag. De Amerikanen waren echter ook van mening dat veel van die gekwalificeerde jongere officieren te weinig mogelijkheden hadden om door te stromen naar hogere functies.

Afb. 2 De eerste van drie Centurion-tanks worden per stoomboot verscheept van Engeland naar Nederland (Bron: Enclosures to despatch The Hague 1226)

pen 365 mannen hun volledige opleiding in de Verenigde Staten, terwijl verscheidene anderen deelnamen aan cursussen op de Amerikaanse bases in West-Duitsland. De Koninklijke Landmacht stuurde eveneens officieren naar cursussen die door de Amerikanen verzorgd werden. Het betrof hierbij meestal technische opleidingen. In het algemeen maakten

Amerikaanse orders voor Fokker

Bij de bouw van de Gloster Meteors had Fokker van Amerikaanse zijde hulp ontvangen voor de aanschaf van nieuwe machines. Ruim voordat de laatste toestellen van deze serie waren afgeleverd, waren er al plannen ontworpen voor de bouw van zijn opvol-

ger, de door de Britten ontworpen Hawker Hunter. Het Amerikaanse militaire hulpprogramma zou een belangrijke impuls vormen voor dit productieprogramma. De bouw van de Hawker Hunter onderscheppingsjagers bij de Fokkerfabrieken vormde een onderdeel van een gecoördineerd Europees vliegtuigprogramma dat voorzag in de bouw van meer dan 1600 vliegtuigen. Behalve de Verenigde Staten namen Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië, Nederland en België deel aan het programma. De helft van het totale bedrag van \$ 550 miljoen werd gefourneerd door de Amerikanen; de overige landen verplichtten zich om uit hun eigen defensiebegroting eveneens vliegtuigen aan te schaffen.

De totstandkoming van het contract voor de bouw van de Hawker Hunters verliep moeizaam. De voornaamste oorzaak daarvan was de samenwerking met de Belgen, die door de Verenigde Staten min of meer werd afgedwongen. Nederland trok uiteindelijk ruim honderd miljoen gulden uit voor de aankoop van 156 Hawker Hunters. België kocht 192 toestellen voor eigen rekening, terwijl de Verenigde Staten 112 vliegtuigen van hetzelfde type bestelden. Daarvan waren er nog eens 64 bestemd voor België en zouden 48 toestellen aan Nederland worden geschonken. De 204 vliegtuigen die Nederland op grond van deze orders verkreeg, waren bestemd voor de zes dagjagersquadrons voor de luchtverdediging. Fokker trad op als hoofdaannemer en was tevens verantwoordelijk voor de assemblage van alle Nederlandse en een deel van de Belgische toestellen. De bouw van de vliegtuigrompen geschiedde eveneens voor het grootste deel in Nederland. Naast Fokker werden daarbij ook Avirolanda en Werkspoor ingeschakeld. België leverde de motoren en nam de fabricage van de onderstellen voor haar rekening.

Tijdens de uitvoering van het contract traden er voortdurend prijsstijgingen op. Een van de redenen daarvan was dat een deel van de onderdelen in het

Centurion-tanks en Garand-geweren voor de landmacht

Voor de uitrusting van de Nederlandse landstrijdkrachten is het door de Amerikanen ter beschikking gestelde materieel van groot belang geweest. De landmacht ontving verreweg het meeste materiaal van de drie krijgsmachtdelen, variërend van de zware Centurion-tanks, voertuigen in allerlei soorten en modellen, houwtijers en 90 mm luchtdoelgeschut tot mitrailleurs, karabijnen en geweren van verschillend kaliber met de bijbehorende munitie. De grote invloed van het militaire hulpprogramma bij de opbouw van de landmacht wordt allereerst verklaard door de omvang ervan. De landmacht verkeerde in 1950 bovendien nog aan het begin van de opbouwfase na het debacle in Indonesië.

In het Legerplan 1950 was in grote lijnen aangegeven hoe de opbouw van de krijgsmacht eruit zou zien, maar de plannen werden voortdurend aange-

past. Over tal van aspecten die met de uitvoering van de plannen te maken hadden bestond nog onzekerheid. Het kabinet twijfelde openlijk aan de uitvoerbaarheid van de plannen van de chef van de Generale Staf, generaal Kruls. Eerst nadat deze het veld had geruimd en het nieuwe kabinet Drees besloot tot een forse verhoging van de jaarlijkse defensie-uitgaven werd de opbouw daadwerkelijk ter hand genomen. De landmacht zou op termijn vijf divisies moeten omvatten waarvan één parate divisie. Om de plannen te verwezenlijken werd de dienstplicht uitgebreid van twaalf tot zestien, en later zelfs tot achttien maanden en zou het jaarlijks beschikbare aantal dienstplichtigen volledig worden benut. Tegelijkertijd moest de overgang van de Britse naar de Amerikaanse organisatievorm, waartoe men al eerder besloten had, worden doorgevoerd.

In het najaar van 1950 was de organisatie van de legertop drastisch gewijzigd. Het personeels- en het materieelbeleid werden ondergebracht bij

Afb. 3 Krat na krat, vol met munitie, werd afgeleverd in Rotterdam ten behoeve van het Nederlandse leger (Bron: Enclosures to despatch The Hague 1226)

Verenigd Koninkrijk besteld moest worden om verzekerd te zijn van tijdige levering. Die hogere kosten nam de Nederlandse regering voor haar rekening. Uiteindelijk nam Nederland ook de financiering over van de 48 Hunters die de Amerikanen bij Fokker hadden besteld. In ruil daarvoor zou de Koninklijke Luchtmacht een aantal nachtjagers verkrijgen onder het militaire hulpprogramma. Tussen 1956 en 1958 kreeg de luchtmacht 63 F-86K Sabre nachtjagers voor de *all-weather* squadrons op de vliegbases Soesterberg en Twente. De nachtjagers waren uitgerust met apparatuur die vliegen in het donker en onder slechte weersomstandigheden mogelijk maakte. Dit resulteerde in een aanzienlijke verbetering van de luchtverdediging.

De bouw van de Hawker Hunters was een omvangrijke order, die Fokker enkele jaren werk opleverde. De fabriek moest hiervoor zelfs een nieuwe productiehul in gebruik nemen. Voor Fokker betekende de order tevens dat zij actief kon blijven op de militaire markt, al ging het dan ook slechts om licentie-bouw. Het bedrijf had zelf ook enkele militaire vliegtuigtypen ontwikkeld, waarvoor aanvankelijk wel internationale belangstelling leek te bestaan. Die interesse gold met name de tweemotorige straaltrainer, de Fokker S-14, omdat van de Amerikaanse vliegtuigen geen tweezitters bestonden. Toen de Amerikanen echter lesvliegtuigen van het type Lockheed T-33 als militaire hulp aan de bondgenoten aanboden, waren de kansen voor verkoop van de Fokker S-14's aan het buitenland in een klap verdwenen. Alleen de Koninklijke Luchtmacht bestelde nog een twintigtal toestellen. Het bedrijf zou na deze ervaring nooit meer militaire typen ontwerpen en zich voortaan bij de bouw van militaire toestellen beperken tot coproductie. Toen de productie van de Hawker Hunters bij de Fokkerfabrieken in 1958 afliep kon de vrijkomende productiecapaciteit worden opgevuld met de bouw van het nieuwe verkeersvliegtuig, de F-27 Fokker Friendship.

het ministerie van Oorlog, terwijl de Chef Generale Staf verantwoordelijk werd gesteld voor de uitvoering van alle maatregelen benevens de beleidsvorming op operationeel terrein. De materieelinspecteurs van de verschillende dienstvakken dienden zorg te dragen voor de behoeftebepaling, de verdeling en het onderhoud van het materieel. Beslissingen over de aanschaf van materieel berustten echter bij het nieuwe Directoraat Materieel Landmacht op het departement.

Op materieelgebied bestonden op tal van terreinen grote tekorten. Bij hun terugkeer uit Indonesië hadden de Nederlandse troepen slechts een gedeelte van hun materieel mee teruggebracht. Het meeste achtte men niet de moeite waard om te verschepen. De eerste jaren leverden vertragingen in de afleveringen van het toegezegde Amerikaanse materieel problemen op. Reeds gevormde eenheden konden niet tijdig van materieel worden voorzien en dat wreekte zich vooral bij grote veldoefeningen. Door tijdelijk goederen uit de mobilisatievoorraden te gebruiken en ook op andere wijze te improviseren, slaagde Nederland erin die eerste jaren met de toegezegde eenheden aan de internationale oefeningen deel te nemen. Door de vertragingen voelde Nederland zich gedwongen om Canadees materiaal te accepteren om op korte termijn de tekorten te kunnen opvangen. In andere gevallen werd door de Verenigde Staten Brits materiaal aangeboden ter vervanging van het oorspronkelijk geplande Amerikaanse materiaal. Dat gold onder meer voor de ruim 650 Britse Centurion-tanks die Nederland als onderdeel van het militaire hulpprogramma ontving. Niet al het materieel kwam echter voor buitenlandse hulp in aanmerking. De NAVO-bondgenoten bleven zelf verantwoordelijk voor het vervaardigen van lichte munitie en de aanschaf van voertuigen voor algemeen gebruik, zoals trucks en opleggers. De Amerikanen waren van mening dat de Europeanen in staat moesten worden geacht dit materieel zelf te vervaardigen, terwijl bij het besluit om geen

lichte munitie te leveren ook andere overwegingen een rol speelden. In geval van oorlog mochten de aanvoerlijnen voor munitie niet te lang zijn en moest afhankelijkheid van een bepaalde leverancier worden voorkomen.

Amerikaanse regels en voorschriften

Op het terrein van organisatie en planning oefende de militaire hulp het meest direct aanwijsbare effect uit. De nieuwe legereenheden werden geheel naar Amerikaans model georganiseerd. Als militair-tactische argument daarvoor gold dat de gevechtseenheden in de Amerikaanse organi-

satie met minder mensen een grotere vuurkracht kon ontwikkelen door de toewijzing van zwaardere wapens. Verder was de mobiliteit van de divisie groter omdat de eenheden over meer voertuigen beschikten en omdat ondersteunende en verzorgende eenheden op een hoger niveau in de organisatie waren ingedeeld. De invoering van de Amerikaanse organisatie werd door de militairen over het algemeen toegejuicht, hoewel de omschakeling in de praktijk vele problemen met zich meebracht. Aanpassingen aan de Nederlandse situatie waren noodzakelijk en onvermijdelijk, bijvoorbeeld omdat het Nederlandse legerkorps in tegenstelling tot een Amerikaanse eenheid ook logistieke eenheden bevatte. Aan- en afvoertroepen, her-

Afb. 4 De Amerikaanse ambassadeur S. Chapin wordt verwelkomd door luitenant-kolonel R. de Senerpont Domis, commandant van luchtbasis Welschap te Eindhoven (Bron: Enclosures to despatch The Hague 1226)

stel- en onderhoudseenheden en veldhospitaal werden aan het legerkorps toegevoegd.

Het nieuwe materieel bracht ingrijpende veranderingen voor de onderhoudsdiensten met zich mee. Bij de Koninklijke Landmacht was een groot aantal merken en veelal verouderde types voertuigen in gebruik. Voor de werkplaatsen leverde die verscheidenheid aan types, en de slechte staat van onderhoud waarin het wagenpark verkeerde, veel problemen op. Behalve technische oorzaken waren er problemen van organisatorische en financiële aard. Er bestond aanvankelijk geen enkel inzicht in de behoefte aan reserveonderdelen en het duurde geruime tijd voordat betrouwbare gegevens beschikbaar kwamen. Op dat moment bleek dat de begroting voor deze posten aanzienlijk gereduceerd konden worden, soms wel met 80 procent. Er bleek bij de materieeldienst nauwelijks sprake te zijn van voorraadbeheer. Naast het groot aantal benodigde onderdelen speelden andere factoren daarbij een rol, zoals de ongelijke verdeling van goederen over de verschillende werkplaatsen, het hanteren van drie verschillende catalogi – elk met z'n eigen codes – en een tekort aan opslagplaatsen en personeel.

Het resultaat was een chaotische situatie waarin het centrale magazijn op een zeker moment beschikte over twee stuks van een bepaald onderdeel, terwijl de tankwerkplaats in Wezep er tienduizend in voorraad had en de Technische Dienst vijfduizend. Aanvankelijk leek de militaire hulp de problemen slechts te verergeren, omdat niet altijd duidelijk was wat de kratten met 'spare-parts' bevatten en de verdeling over de werkplaatsen ad hoc plaatsvond. Omdat het centrale magazijn zo slecht functioneerde hadden de werkplaatsen de neiging om te gaan hamsteren. Ook werden er door werkplaatsen onderdelen besteld die ze zelf – onder een ander catalogusnummer – in het magazijn bleken te hebben of goederen als overtollig materieel bestempeld, terwijl tezelf-

dertijd voor diezelfde goederen door andere werkplaatsen bestellingen werden geplaatst.

Die organisatorische problemen binnen de landmacht werden door de Amerikaanse hulp sterk beïnvloed. Enerzijds ontstond door de invoering van de Amerikaanse catalogi en onderhoudsstaten een beter overzicht over de voorraden, anderzijds leverden wijzigingen in de programmering van de hulp moeilijkheden op. In de beginfase waren reserveonderdelen bijvoorbeeld in de hulp inbegrepen maar na enkele jaren verviel deze bepaling. De organisatie van het onderhoud en de bevoorrading van de eenheden werd al snel naar Amerikaans voorbeeld georganiseerd, terwijl Amerikaanse voorschriften uitgangspunt vormden voor het onderhoud en herstel van het materieel.

De territoriale troepen

De Amerikaanse uitrustingsstaten, de *tables of organization and equipment*, vormden ook het uitgangspunt bij het opstellen van de aanvragen voor militaire hulp. Daarbij kwam het wel voor dat de Nederlandse hulpaanvraag materieel bevatte voor eenheden die in de Nederlandse organisatie niet waren voorzien of veel kleiner waren, bijvoorbeeld omdat het Nederlandse leger niet in staat hoefde te zijn overal ter wereld ingezet te worden. Meestal werden deze fouten in goed overleg tussen de Nederlandse militairen en de Amerikaanse militaire missie opgelost.

Grote problemen met de Amerikanen ontstonden er over de territoriale troepen. Deze eenheden zijn bestemd voor de verdediging van het eigen grondgebied. De Nederlandse regering hechtte grote waarde aan deze troepen en achtte hun taak vooral op het terrein van luchtverdediging van groot belang. De Tweede Wereldoorlog had immers het gevaar van luchtladingen achter het front aangetoond. De militaire operatieplannen van de NAVO gingen er op dat moment vanuit dat de geallieerde troepen zich

bij een aanval zouden terugtrekken achter de Rijn-IJssellinie. De geallieerde plannen voorzagen dus niet in de verdediging van een groot gedeelte van Noord- en Oost-Nederland. De regering twijfelde aanvankelijk zelfs of de NAVO wel bereid zou zijn ernst te maken met de verdediging van het Nederlands grondgebied achter de IJssel.

Voor de Nederlandse minister van Oorlog stond het strategische belang van het hart van Nederland buiten kijf. Het behoud van Nederland was van belang om te kunnen beschikken over vliegvelden, om van daaruit te vijandelijke troepenconcentraties te kunnen aanvallen. Nederlands grondgebied was verder van belang om een ongestoorde aanvoer van materieel en manschappen via Rotterdam te waarborgen. Bij een eventuele bezetting van de rest van het continent zou het gebied voor de geallieerden als bruggehoofd op het Europese vasteland kunnen fungeren. Aan de territoriale luchtdoelartillerie viel een groot deel van de luchtverdediging toe; daarnaast waren bij de divisies en de legerkorpsstroepen mobiele eenheden luchtdoelartillerie ingedeeld. In totaal waren er 59 afdelingen territoriale luchtdoelartillerie gepland en 15 afdelingen mobiele eenheden voor het legerkorps voorzien.

In Amerikaanse ogen waren de Nederlandse plannen veel te omvangrijk. Zij waren bang dat de opbouw van de territoriale eenheden ten koste zou gaan van de divisies voor het legerkorps. Alleen de eenheden luchtdoelartillerie die strategische objecten als havens, vliegvelden en opslagplaatsen beschermden, kwamen voor militaire hulp in aanmerking.

Vanaf 1953 trachtten de Nederlandse militaire vertegenwoordigers de Amerikanen te overtuigen van het belang van de territoriale troepen. In zijn contacten met de Amerikaanse missie in Den Haag, met de officieren op het militaire hoofdkwartier van de NAVO en met vertegenwoordigers van het Amerikaanse Department of Defense speelde minister Staf hoog spel. Door de status van de territoria-

le eenheden te wijzigen en deze officieel aan te merken als NAVO-eenheden én door de oprichting van een nieuw te vormen divisie in het vooruitzicht te stellen, slaagde hij er in met de Amerikanen tot overeenstemming te komen. De 44-ste regimentsgevechtsgroep die bestemd was als algemene reserve voor de territoriale verdediging werd voortaan als NAVO-eenheid bestempeld. Uiteindelijk wist Staf tijdens een bezoek aan Washington daarmee te bereiken dat de militaire autoriteiten in de planning van de militaire hulpgoederen uit zouden gaan van 5 1/3 divisie. Hij kreeg daarbij tevens de verzekering dat Nederland materieel zouden ontvangen voor een beperkt aantal luchtdoelartillerie-eenheden, bovenop de reeds geplande vijftien eenheden lichte en negen eenheden zware artillerie.

Ruim een jaar later kwam er een negatief advies van het Amerikaanse leger over deze wapenleveranties. Weer klom Staf in de pen. Dit keer wees hij ook op de mogelijke politieke consequenties van een negatief besluit. De Tweede Kamer had er immers herhaaldelijk op aangedrongen meer aandacht te schenken aan territoriale defensie. Om aan die behoefte tegemoet te komen was Nederland inmiddels zelf reeds overgegaan tot de bestelling van tweehonderd lichte wapens met de erbij behorende radarvuurleidingssystemen.

It will be practically impossible for me to admit – without serious repercussions – that our air defence will continue to be quite insufficient. (...) Notwithstanding the great appreciation which it feels for

the aid, the Netherlands parliament will no doubt deal with the matter from the political angle and will conclude that NATO is given all possible priority, but that we are left to fend for ourselves where the further essential defence requirements for our own territory are concerned.²

Hoewel de Amerikaanse hulp op dit terrein zeer beperkt bleef, zou de luchtdoelartillerie zo sterk groeien dat zij eind jaren vijftig na de infanterie over het meeste personeel beschikte. Dat toont tevens dat er grenzen waren aan de invloed die de Amerikanen konden uitoefenen. Nederland kende aan de opbouw van territoriale eenheden hoge prioriteit toe. De Amerikaanse hulp schoot als pressiemiddel tekort om de Nederlandse regering hiervan af te houden.

Afb. 5 Generaal Olmsted poseert met de Nederlandse minister van Oorlog C. Staf bij de ingang van het Nederlandse ministerie van Oorlog, 1952 (Bron: Enclosures to despatch The Hague 1226)

Aanpassingsproblemen voor het beroepspersoneel

In de jaren vijftig werd het beroepspersoneel geconfronteerd met veel nieuwe zaken. Zij moesten zich allereerst vertrouwd maken met het nieuwe materieel en moesten zich scholen in Amerikaanse organisatietechnieken en -systemen. Vooral de oudere beroepsofficieren bleken moeite te hebben zich aan de gewijzigde situatie aan te passen. De klachten over het gebrek aan leiding waren legio. De tekortkomingen aan leiderscapaciteiten kwamen vooral naar voren tijdens de veldoefeningen.

Ook de Amerikaanse militaire missie klaagde in haar maandelijkse rapporten over het militaire hulpprogramma de eerste jaren veelvuldig over het gebrek aan voldoende gekwalificeerde en capabele beroepsmilitairen. Van het beroepspersoneel werd tijdens de opbouwfase een grote mate van flexibiliteit en veel aanpassingsvermogen vereist. Tegelijkertijd bleef de aanmelding voor beroepspersoneel en in het bijzonder voor de onderofficiersopleidingen ver achter bij de behoefte. Bij voortdurend valt te horen dat er grote tekorten bestaan op personeelsgebied; vooral aan technisch gekwalificeerd personeel was grote behoefte. De organisatieveranderingen volgden elkaar in de jaren vijftig in snel tempo op en deden een groot beroep op het personeel dat zich, naast de noodzaak tot om- en bijscholing, geconfronteerd zag met herindelingen, overplaatsingen en de daarmee gepaard gaande verhuizingen.

Het beroepspersoneel was ook verantwoordelijk voor de opleiding van de dienstplichtigen. Het aantal jongens dat jaarlijks werd opgeroepen

om zijn militaire dienstplicht te vervullen nam in de jaren vijftig geleidelijk toe: van zo'n 27.000 tot ongeveer 40.000. De eerste oefening was al in 1951 verlengd, waarbij tegelijkertijd de opleidingstijd was teruggebracht van twaalf naar acht maanden. Een jaar later leidden aanbevelingen van de NAVO tot verdere aanpassingen in de legeropbouw en de introductie van het Amerikaanse filler-systeem. Hierbij werd een jaarlichting in zes ploegen verdeeld, die steeds twee maanden na elkaar werden opgeroepen. Na twee maanden basistraining en twee tot zes maanden vervolgopleiding bij het wapen of dienstvak werden de dienstplichtigen bij de parate troepen ingedeeld. Binnen deze eenheden werd de opleiding afgerond.

Het nieuwe legervormingsysteem resulteerde in een grotere paraatheid en een constante graad van geoefendheid van de parate eenheden. De Korea-oorlog had het belang van parate en snel te mobiliseren eenheden aangetoond. De behoefte aan instructiepersoneel nam af omdat een deel van de opleiding bij de parate troepen plaatsvond. Met de extra mankracht die vrijkwam konden de legerkorpstroepen worden aangevuld.

De introductie van het filler-systeem betekende echter een wijziging van de juist een jaar tevoren totstandgekomen plannen voor de vorming van vijf divisies. In overleg met de NAVO werd besloten zich te concentreren op de vorming van een legerkorps van drie divisies waarvan één parate divisie. Het plan tot oprichting van vijf divisies werd niet verlaten; de oprichting van de vierde en vijfde divisie werd verschoven naar een later tijdstip. Het in het vooruitzicht stellen van een vierde, een vijfde of zelfs een zesde divisie was van belang met het oog op de voortzetting van de Amerikaanse hulp omdat

het tempo van de hulpverlening kennelijk o.m. wordt bepaald door én het tempo der eigen inspanning én de voornemens welke ten aanzien van de voortzetting dier inspanning bestaan. In deze wissel-

werking schuilt een onmiskenbaar tweeledig risico. Immers, een te zeer vooruitlopen met de eigen inspanning kan, indien de daaruit verwacht wordende hulp geheel of ten dele uitblijft, tot onproductieve eigen uitgaven leiden, doch evenzeer zal een te spectaculaire inperking kunnen resulteren in een vertraging der huidige, nog onvoltooide hulpverlening op grond van reeds in volle uitvoering zijnde eigen projecten of zelfs in een opdroging dier zo onontbeerlijke hulpbron.³

De adviezen van de NAVO ter verhoging van de paraatheid werden door Nederland snel overgenomen omdat de Amerikanen hadden duidelijk gemaakt dat eenheden die niet snel inzetbaar zouden zijn, niet voor wapenhulp in aanmerkingen zouden komen. Het is opnieuw een duidelijk voorbeeld van de grote invloed die de militaire hulp uitoefende op de organisatie van de landmacht. Die invloed was in de landmacht het best merkbaar omdat de plannen herhaaldelijk werden bijgesteld. In 1956 al werd een nieuw legerplan bekendgemaakt. Uitgangspunt was de vorming van een legerkorps met twee parate divisies en een tweede legerkorps bestaande uit twee mobilisabele divisies. De geallieerde NAVO-opperbevelhebber had al langer aangedrongen op het ter beschikking stellen van een tweede parate divisie. Om dit plan te realiseren werden de infanteriedivisies verkleind en gereorganiseerd. De bataljons infanterie zouden mobieler worden en daarmee zelfstandiger kunnen optreden. Het betekende voor veel beroepsmilitairen indeling bij een ander wapen of dienstvak, met als gevolg overplaatsing en verhuizing. Al snel bleek dat het plan om personeel en financiële redenen niet volgens plan kon worden uitgevoerd. Nieuwe ontwikkelingen maakten het plan bovendien al snel achterhaald.

Eind jaren vijftig werden de eerste tactische kernwapens in de NAVO geïntroduceerd en de militaire strategie van *massive retaliation* geïntro-

² Brief C. Staf aan Secretary of Defence E. Wilson, 17 mei 1955, 406/vS. - Ministerie van Defensie, Centraal Archieven Depot, Stasvo-Mk 1945-1963, doos C 8, bundel bevoorrading Landmacht 1955.

³ Nota minister van Oorlog en Marine C. Staf aan de ministerraad betreffende de financiering van de defensie-opbouw na 1954. Kab 15-1/53 Z.G, 5 september 1953. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Geheime Stukken 771.

duceerd. Het idee van aaneengesloten verdedigingslijnes werd verlaten. Als antwoord op de te verwachten aanval van het Rode Leger en de strijdkrachten van het Warschaupact moesten de westerse landen zich voorbereiden op een 'zo beweeglijk mogelijk verdedigend gevecht.' 'Mobiliteit was daarom een eerste vereiste, maar ook flexibiliteit, uithoudingsvermogen, stootkracht en conventionele en nucleaire vuurkracht waren van belang.'⁴ Deze nieuwe inzichten leidden tot de introductie van de zogenaamde Lancelot-divisies, bestaande uit twee pantserinfanteriebrigades en een pantserbrigade. De brigades moesten in staat zijn zelfstandig op te treden en dienden daarom mobiel te zijn en volledig gemechaniseerd. Het project mechanisatie en motorisatie van de beide parate divisies noopte tot grote materieelinvesteringen. In de Defensienota 1960 ging de Nederlandse regering er nog vanuit dat voor de modernisering van het materieel militaire hulp verkregen zou worden. Het militaire hulpprogramma liep echter in 1961 volgens plan af en werd niet verlengd. Nederland moest de modernisering van het materieel en de kosten die aanpassing aan nucleaire oorlogvoering met zich meebracht derhalve zelf betalen. De defensienota voorzag in de oprichting van drie divisies, georganiseerd in één legerkorps. Daarmee waren de al te ambitieuze voornemens van de Generale Staf uit begin jaren vijftig teruggebracht tot reële proporties.

Een harmonische vloot voor de Koninklijke Marine

De Koninklijke Marine had er na de oorlog op gehamerd dat Nederland de beschikking moest krijgen over eigen vlootverbanden, die zelfstandig zouden kunnen opereren onder eigen vlagofficieren. Daartoe werd al in

⁴ J. Hoffenaar, B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990*. Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, Den Haag, 1994, 154 en 156.

Nederlandse constructie Amerikaanse kwaliteit!

De Nederlandse DAF-trucks zijn gebouwd volgens Amerikaanse opvattingen. Zij hebben zware, soepele motoren met een overvloed van reservekracht. Het electrisch gelaste chassisraam is onverwoestbaar. Ieder onderdeel is zeer ruim voor zijn taak berekend. DAF-trucks zijn gebouwd voor het zwaarste werk en zij gaan jaren langer mee.

DAF-trucks: ze kunnen er tegen!

Van Doorne's Automobielfabriek N.V.

Geldropseweg 303 -:- Eindhoven -:- Tel. 5544 (10 Lijnen)

1948 van de Britten een vliegekamp-schip aangekocht, de Karel Doorman. Bij de Nederlandse werven werd de bouw van de twee kruisers hervat waarvan de kiel al voor de Tweede Wereldoorlog was gelegd. En er werden nieuwe orders geplaatst voor de bouw van zes, later acht, onderzeebootjagers. De plannen van direct na de oorlog, gericht op de vorming van vier smaldelen, bleken al snel te hoog gegrepen. In het bijgestelde plan uit 1949 ging men uit van de vorming van één smaldeel bestaande uit een vliegekamp-schip, twee kruisers, twaalf jagers en acht onderzeeboten. De marine hield daarmee vast aan haar

uitgangspunt van een 'harmonisch' samengestelde vloot die in staat moest zijn overal ter wereld op te treden. Ook deze plannen achtte de minister-raad te veelomvattend. De plannen van de marine stonden in geen enkele verhouding tot de uit de NAVO voortvloeiende verplichtingen. De prioriteit diende bij de opbouw van land- en luchtstrijdkrachten te liggen. Voorts was de beoogde vloot niet geschikt voor die taak. Zo zou Nederland slechts 48 van de benodigde 102 mijnenvegers leveren. In ruil daarvoor zou ongevraagd wel de Karel Doorman ter beschikking worden gesteld. Het kabinet schoof besluit-

vorming over het voorstel van de marinestaf echter steeds voor zich uit omdat over de plannen van de landmacht nog steeds onzekerheid bestond.

Meer gehoor vond de marine bij de leden van de Tweede Kamer. Daarvan wist staatssecretaris van Marine H.C.W. Moorman handig gebruik te maken door de ministerraad ervan te overtuigen dat de plannen van de marine realistisch en uitvoerbaar waren. Nadat de marine zich in NAVO-verband ook had weten te verzekeren van een taak bij de verdediging van de Atlantische Oceaan was de toekomst van de marine veiliggesteld. De verhoging van de defensiebegroting vergemakkelijkte de verwezenlijking van de vlootplannen aanzienlijk. De Koninklijke Marine profiteerde eveneens van de Amerikaanse militaire hulp. De Amerikanen stelden zes fregatten ter beschikking, terwijl ook mijnenvegers en patrouillevaartuigen werden aangeboden. Nederland vroeg de Amerikanen tevens steun voor de afbouw van de onderzeebootjagers. Dat verzoek werd niet gehonoreerd, maar Nederland wist wel orders te verwerven voor de bouw van mijnenvegers. Op kosten van de Amerikaanse regering werden er op de Nederlandse werven achttien schepen gebouwd en nog eens veertien voor rekening van de Nederlandse regering. Samen met de vijf mijnenvegers die in de Verenigde Staten werden gebouwd, werden de achttien schepen aan Nederland geschonken. Voor de Nederlandse werven betekenden deze orders, samen met de al lopende bestellingen voor de kruisers en onderzeebootjagers, gedurende meerdere jaren voldoende werk.

De financiële betekenis van de militaire hulp

Zonder de financiële steun van de Verenigde Staten had de wederopbouw van de Nederlandse krijgsmacht na 1950 nooit zo snel kunnen plaatsvinden. De hulp betekende een aanzienlijke lastenverlichting voor de Nederlandse defensie, omdat er op

deze wijze binnen de defensiebegroting ruimte ontstond voor andere uitgaven. Het maakte de weg vrij voor noodzakelijke investeringen op andere terreinen. In de eerste helft van de jaren vijftig lag het investeringspercentage rond de 20 procent. Als we daar de militaire hulp bij optellen stijgt het percentage tot boven de 35 procent – een hoogte die later nooit meer gehaald zou worden. De investeringen die Nederland voor eigen rekening nam, lagen voornamelijk op het gebied van de infrastructuur. De uitbreiding van de landmacht en hogere paraatheidseisen maakten de bouw van tal van werkplaatsen, munitiedepots en nieuwe kazernes noodzakelijk. Zo werden bijvoorbeeld aan het begin van de jaren vijftig vijf nieuwe legerplaatsen gebouwd, in Steenwijkerwold, 't Harde, Nunspeet, Ermelo en Ossendrecht. Ook aan de materieelbehoeften waarin Nederland zelf moest voorzien kon zo worden voldaan.

Een van de ondernemingen die daarvan profiteerde was de NV Van Doorne's Automobielfabriek (DAF). De DAF-truck zou, in verschillende uitvoeringen, het standaardvoertuig voor de Nederlandse landmacht worden. In totaal bestelde Defensie in de jaren vijftig ongeveer 17.000 voertuigen bij DAF, waarvan 14.500 bestemd waren voor de landmacht. Zoals ook andere Nederlandse bedrijven die militaire goederen fabriceerden, had DAF zich bij het ontwerp van de trucks laten leiden door Amerikaanse opvattingen. En die Amerikaanse kwaliteit was iets om trots op te zijn, zoals uit de bijgevoegde advertentie blijkt. Amerikaanse uitvindingen, technische specificaties of materiaalkeuze werden de norm bij de productie van militair materieel in Nederland. Niet alle producenten slaagden erin goederen af te leveren die aan die eisen voldeden. De helmen die de NV Verblifa aan het Nederlandse leger leverde, bleken zoveel gebreken te vertonen dat alle helmen moesten worden vervangen. De wens van de militairen om Amerikaanse maatstaven te hantieren confronteerde de Nederlandse fabrikanten soms met onverwachte

technische problemen en dus sterk stijgende prijzen.

Afhankelijkheid

In financieel opzicht kende de militaire hulp ook een keerzijde. Na de eerste aanloopfase moesten de NAVO-bondgenoten zelf de exploitatiekosten voor hun rekening nemen en op eigen kosten eveneens onderdelen voor herstel en modernisering van het materiaal aanschaffen. Daarmee werd men afhankelijk van de Amerikaanse leveranciers, die veelal een monopoliepositie bezaten. Bovendien golden op de Amerikaanse markt over het algemeen hogere prijzen dan op de Europese markt. Slechts weinig Nederlandse of andere West-Europese bedrijven bleken in staat te profiteren van de extra gelden die begin jaren vijftig beschikbaar kwamen voor defensiedoeleinden.

Het hulpprogramma was een van de factoren die een sterke oriëntatie op de Amerikaanse markt veroorzaakten en op dat terrein een hoge mate van afhankelijkheid van de Verenigde Staten in de hand hebben gewerkt. Het was uiteraard niet de enige reden die telde. In het algemeen gaven de militaire autoriteiten de voorkeur aan Amerikaans materiaal boven materieel van Europese makelij omdat het technisch van hogere kwaliteit was. Dit ondanks het feit dat het aanvankelijk door de Amerikanen ter beschikking gestelde materiaal afkomstig was uit mobilisatievoorraden en al snel sporen van verval vertoonde. Aan het begin van de jaren zestig, na afloop van het militaire hulpprogramma, werd ook Nederland geconfronteerd met de noodzaak tot vervanging van het verouderde en versleten materieel. Die investeringen zouden een grote druk leggen op de defensiebegroting in de jaren zestig.

